

MOSONYI LÁSZLÓ – NÁDASI ANDRÁS**Kogutowicz Manó és Kogutowicz Károly földrajzi és történelmi atlaszai, térképfüzetei és glóbuszai**

Hogy pontosan mikor vezették be az iskolai térképek használatát, arról nem lehet bizonyosat mondani, de sokat tudunk a földrajzi szemléltetés kezdeteiről.¹ Egyes magyar kastélyokban, ahol a család gyermekeit külön oktatták, bizonyára voltak térképek és földabroszok. Közismert, hogy Budai Ézsaiás debreceni professzor 1797-ben néhány togátus diákjával hozzáfogott térképek rajzolásához és metszéséhez. Első atlaszuk címe OSKOLAI UJ ÁTLÁS AZ ALSÓ CLASSISOK SZÁMÁRA. A egyházi vezetésű iskolákban kísérleteznek térképek használatával, de határozott előírást csak a Ratio Educationis adott.² Nagyobb lendületet kap a térképek iskolai használata, amikor a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban Gönczy Pál veszi kezébe az irányítást.

Nagyjelentőségű és példaértékű lépés volt 1870-ben, hogy báró Eötvös József kultuszminiszter 4750 népiskola számára iskolai alapfelszerelést³ biztosít, mintegy 200.000 aranyforint értékben. 1874-ben a pesti egyetem földrajzprofesszora, Hunfalvy János Magyar kézi atlasz című művével már a főiskolai oktatásra gondol. Az 1885-ös országos történelmi kongresszus határozatában sürgősnek mondja ki a magyar nyelvű térképészeti szemléltetőanyagok készítését. Az iskolákban ez idő tájt valóban megjelennek a földrajzi és történelmi atlaszok és térképek – a leggyakoribb a Kogutowicz-féle, amely szerepel pl. a Calderoni és Társa 55. SZ. ÁRJEGYZÉK TÉRKÉPEKRŐL, FÖLDRAJZI TANSZEREKRŐL ÉS KÜLÖNBÖZŐ SZEMLÉLTETŐ KÉPEKRŐL c. illusztrált katalógusában is.

Az idén lesz éppen 100 esztendeje, hogy meghalt Kogutowicz Manó (1851. december 21., Seelovitz – 1908. december 21., Budapest) geográfus és térképész, a hazai kartográfia egyik megalapítója. Munkássága kartográfia-, nevelés- és taneszköz-történeti szempontból is kiemelkedő. Kogutowicz Manó, aki felismerte és kihasználta a nyomdatechnika, a kartográfia fejlődésében és az oktatáspolitikai szemléletben rejlő lehetőségeket, méltán tekinthető a magyar iskolai térkép-atlaszkiadás megteremtőjének. 1885-ben ő készítette el Magyarországon első megyei kézi atlaszát.

Gönczy Pál, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium államtitkára egy iskolai térképsorozat kidolgozásával bízta meg. Bizonyára ekkor határozta el egy önálló intézet megalapítását, amelyhez nehéz és hosszadalmas munkával megteremtette a szükséges, nem csekély tőkét. Kogutowicz Manó a minisztériumtól kapott előzetes megrendelés alapján, a bécsi Hölzel-cég fiókvállalataként, 1890-ben megalapíthatta az első magyar térképészeti vállalatot. 1895-ben Eduard Hölzel meghalt, s a budapesti cég teljesen önállósította magát „Kogutowicz és Társa Magyar Földrajzi Intézet” elnevezéssel. Az intézet 1901-ben részvénytársasággá alakult és felvette a „Magyar Földrajzi Intézet Rt.” nevet.

Kogutowicz Manó összesen 35 megyei fali térképet, igen sok kézi atlaszt, földrajzi és történeti térképet tervezett és rajzolt. 1896-ban megkezdte az iskolai szemléltető glóbuszok készítését is. Halála után fia, Kogutowicz Károly (1886. február 14., Budapest – 1948. szeptember 6., Ludwigsburg-Würtenberg) folytatta munkáját, aki a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem Földrajzi Intézetének igazgatója és professzora lett. Az ő halálának 60. évfordulója szintén a 2008. évre esik.

Kogutowicz elsősorban az oktatás igényeit kívánta kielégíteni, de a közigazgatás és a nagyközönség részére is készített térképeket. Az intézet - a megalapításától Kogutowicz haláláig tartó közel két évtized alatt - mintegy másfélszáz térképet jelentetett meg, amelyek között volt falitérkép, történelmi atlasz és vaktérképsorozat is.

Kiadta az első magyar, nagyközönségnek szánt világtlaszt. Ez az első földrajzi atlaszunk, amely számos tematikus térképet is tartalmazott. A 68 oldalas Teljes földrajzi atlasz 1902-ben jelent meg, és a későbbi kiadások során folyamatosan bővítették, így az 1911. évi kiadás már 130 térképpoldalt tartalmazott. Hány térképet is készített Kogutowicz Manó? Szinte megállapíthatatlan egyrészt korának még fejletlen szerzői jogai miatt, másrészt, mint Kisari Balla György saját kutatásai alapján írt, Kogutowicz Manó térképei c. könyvében írja: „...1908-ban bekövetkezett halála után még sokáig szerepelt a neve szerzőként, rajzolóként intézete térképein” (E könyv katalógusában 542 térkép adatai, továbbá egyes művek részletes leírásai is szerepelnek.) „Ezt követően egyszerűen a „Kogutowicz” írást tüntették fel. A név ugyanis márkanévvé vált, a jó térképet jelentette.”

A Kogutowicz térképeket 1894-ben a debreceni Országos Tanszerkiállításon, az 1896-ban megrendezett Ezredéves Országos Kiállításon kiállították, az 1900. évi párizsi világhiállításon pedig több művét aranyéremmel jutalmazták.

Kogutowicz 1896-ban kezdett hozzá glóbuszok készítéséhez, és egy év múlva már el is készültek első - 25,5 és 51 cm átmérőjű - földgömbjei, amelyek közül a nagyobbikat a glóbuszgyakorlatokhoz szükséges teljes felszereléssel is ellátta. A feladatokat és gyakorlatokat tartalmazó füzetet Cholnoky Jenő írta. Kogutowicz halála után a Magyar Földrajzi Intézet Rt. vezetését fia, Kogutowicz Károly vette át. Talán nem véletlen, hogy Kisari Balla György fontosnak találja megjegyezni könyvében: „Ezután sok térképen a következő írást olvashatjuk: „Kogutowicz Manó térképe alapján tervezte, rajzolta...” Ilyen megfogalmazásokkal 1944-ig találkozhatunk.”

A neves kartográfus és térképkiadó örökre beírta nevét a magyar térkép- és taneszköztörténetbe. Kogutowicz Manó halálának 100. és Kogutowicz Károly halálának 60. évfordulójára az OFI-Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Calderoni Taneszköz-információs és Oktatástechnológiai Központja – az ELTE Térképtudományi és Geoinformatikai Tanszékének közreműködésével és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával – CD-ROM formátumú, digitális adattárban foglalta össze a Kogutowiczok életművet.⁴ Az adattárban az életrajzokhoz 102 szócikk csatlakozik, a digitalizált képek és térképek száma közel 900 db. A lexikonban intézmény- és névmutató szerint, a képtárban műfaj és időrend szerint is kereshetünk.

Jegyzetek:

- ¹ Átfogó tanulmányt írt a témáról Dr. Klinghammer István egyetemi tanár, az ELTE volt rektora *A földrajzi szemléltetés korai története: Iskolai térképek, atlaszok, föld- és éggömbök az egykori magyar iskolákban* címmel. <http://www.fomi.hu/honlap/magyar/szaklap/2002/12/2.pdf>
- ² A *Ratio Educationis* hatására a kisebb – főleg nemzetiségi – falusi iskolákba királyi rendelettel kerülnek tan- és iskolaszerek. Az 1806-os *Ratio Educationis*, a kisgimnáziumokról és a gimnáziumokról szóló fejezetekben (67. és 84. §) a matematikai földrajz tanításához ajánlja a *mesterséges földgömb és éggömb* használatát, valamint azt, hogy a természetrajz oktatásához *nyújtsanak segítséget a természetrajz szertáruk; természetrajzi, fizikai, mechanikai, földmérési és képgyűjtemények* (271. §).
- ³ A törvénynek megfelelő, előírt eszközök a következők: *földgömb, Magyarország falitérképe, természetrajzi falitábla, golyós számoló, természettani falitábla, természetrajzi és mértani modellgyűjtemény, Magyarország tanulói kis térképe.*
- ⁴ *Kogutowicz Manó élete és munkássága.* OFI-OPKM, Budapest, 2008. ISBN 978-963-682-602-4

* *

Ketten biológiai tankönyvekről**I.**

1. A NAT, mint kerettanterv általános és a szaktárgyra vonatkozó irányelveinek.

KULCSKOMPETENCIÁK

A helyes, tiszta, szép magyar nyelv használata

TERMÉSZETTUDOMÁNYOS KOMPETENCIA

A tankönyv és a munkafüzet ismeretanyaga, feladatai, adjon magyarázatot az emberben és a természetben lezajló folyamatokra, kölcsönhatásokra. Tegye lehetővé alapvető tudományos fogalmak és módszerek megismerését, a társadalomra gyakorolt hatások bemutatását.

MŰVELTSÉGI TERÜLET: EMBER A TERMÉSZETBEN

Kiemelt feladatok:

- környezettudatos, a természet kincseit védő attitűdök kialakítása
- készségek, képességek fejlesztése
- a tudományok egymásra épülésének bemutatása
- rendszerben, kölcsönhatásban való gondolkodás
- megfigyelések, kísérletek tervezése
- az anyagi világ egységének és változékonyságának bemutatása
- az életjelenségek egymásra épülése
- szerveződési szintek, ökológiai rendszerek bemutatása
- evolúciós folyamatok értelmezése
- szexualitás, egészségvédelem, felelősségtudat

2. Fontos, hogy a szerző ne kövessen el szakmai hibákat és az életkornak megfelelő szinten tudjon bonyolult ismereteket és folyamatokat közvetíteni. Ez a legnehezebb feladat!